ואזיל כהן וטריף להו משעבדי. כלומר בני חרי פריק ליה לבריה שאם היה פודה עצמו בני חרי לא היה פודה בנו וממשעבדי דמיירי שנתעבדו קודם שנולד הבן ולכך מקדים פדיון בנו ואין כאן אותה הלקוחות דמלות בנו עליו יותר ממלות [פ] גופו כפ"ה וק' דלדרכה יש אותה הלקוחות דמלות גופו עדיף ויאמרו [ג] פדה את עצמך בתחלה ואם יאמר אפדה את עצמי ממשעבדי יאמרו אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום בני חרי [ד] ואפי' פדה בנו בכור מבני חרי יאמרו לכהן הנתנו לך מקום לגבות ממנו אותם חמש בני חורין ולכך פירש ר"י דמייריי כגון דאיכא חמש משועבדי' מילתא שעשאן אפוטיקי לכהן בעבור יעקב בנו ואח"כ מכרה ושוב גדל יעקב והיה לו בן ועמד הוא ובנו לפדות ואין להם אלא ה' סלעים מבני חרי [ה] ור' יהודה סבר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי והיו לו אפותקאות בשטר לכהן קודם ולכך גובה מהן אע"פ שיש בני חרי ליעקב לפי שמלותו על נכסי אביו יותר מעל נכסי עצמו דחוב האב על נכסי האב ולא על נכסי הבן ואינם יכולים לומר הנתנו לך מקום בנכסי יעקב שאין עליו לשלם חוב של אביו ומנכסיו אין לו כלום וכן משמע הלשון דקתני שזה מלותו על אביו [א]: **האי** לן **והא** להו. פי' בקונטרס בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים מן למקומם אין לרבי הבית מוטל עליהם ושא אשה דהוה ליה בלא הרהור ואח"כ לומד תורה הא להו לבני א"י הלומדים במקומם אם ושא אשה יהו כל לרבי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו וקשה לר"ת דמשמע דקאמר שמואל דושא אשה תחלה כדי להיות בלא הרהור ומוקי לה למילתיה בבני בבל א"כ אכתי איכא הרהור כיון שהולכים ללמוד חוץ למקומן ועוד קשה אחר שנשא אשה היאך יצא חוץ למקומו ללמוד והלא הוא צריך לחזור אחר מזונות אשתו ובניו ובפ"ק דגיטין (דף ו:) אשכחן דשלח רבי אביתר בני אדם הנאים משם לכאן הם מקיימין בעצמן ויתנו את הילד בזונה ואת הילדה מכרו ביין [ו] פירוש שלריכין בניו ובנותיו להתמשכן בעבור מזונותיהן משמע שאין עושים יפה שהולכים ללמוד חוץ למקומן על כן נראה לר"ת איפכא דר' יוחנן דאמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה לבני בבל דיבר שאינו יכול להניח אשתו וילך וילמוד תורה [ב] ועוד שהם [ד] עייפים [ג] ושמואל דאמר ושא אשה תחלה לבני א"י אמר שיהולכים ללמוד במקומם וגם הם עשירים [ד] וטוב לו שישא אשה וילמוד תורה בטהרה ומיהו פעמים שגם בני א"י היו יולאים חוץ למקומם לבבל ללמוד תורה אלא רוצה היו לומדים במקומם ואין תימה אם שמואל שהיה מבני בבל דמורה לבני א"י שהיו לפניו תלמידים מבני א"י שהיה מדבר להם ור' יוחנן אע"פ שהיה מא"י היה מדבר לתלמידים שלפניו מבבל וכן מלינו בפ"ק דשבת (דף ט:) גבי מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול

נר מצוה

שמז א מיי' פי"ח מהלכות בכורים הלכה ג סמג עשין קמד טוש"ע יו"ד סימן שה סעיף טו:

שיז ב מיי' שם הל"ד:

שיח ג מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סעי' ח:

שיט ד מיי' פ"ח מהל' ת"ת הל"ג סמג עשין יב טוש"ע יו"ד סי' רמה סעי' ח:

שכ ה ו ז מיי' שם הל' טוש"ע שם סי' רמו סעי' ו בהג"ה:

שכא ח ט מיי' שם הל"ד טוש"ע יו"ד סי' רמה סעי' ב:

שכב י מיי' שם הל"ה סמג שם טוש"ע יו"ד סי' רמו סעי' ב:

שכג כ מיי' פט"ו מהל' אישות הל"ג סמג עשין מט טוש"ע אה"ע סי' ג סעי' ג:

מוסף רש"י

מלוה הכתוב בתורה. כגון פדיון הבן ה' סלעים חמי ליה רחמנא לכהן (בכורות מח:). **בהני** חמש פריק לבריה. דלו' יהיו בני חורין משום פדיון דיליה תו לא מיפריק בנו דשמא שיעבוד הלקוחות קדם לגיתת בנו (בכורות מט:). **ואזיל כהן וטרף לחמש משועבדים לדידיה.** חמש סלעים דיליה אזיל כהן וטרף ממשעבדי שהרי שיעבודו של כהן קדם שיהיו דקאמר שמלותו על אביו לגומר שמאביו נשתעבדו אותן נכסים לכהן (שם). **לאו כתובה בשטר דמיא.** ואי יהיו בני חורי בשביל פדיון בנו תו לא מיפריק איהו לכהן לא מלי טריף לקוחות (שם). **פטר רחם.** שפטח את הרחם תחילה כמו פוטר מים לאשת מדון וכן יפטירו בשפה יפתמו שפתים (שמות יג ב). **אפילו ביממא הוו מיתזקי.** מלויין בו מזיקין (לקמן לט:).

תוס' ר"י הזקן

כל שאהבים. שהאב מצווה לפדותו. חמש משועבדים. ששעבד יעקב *אחר שנולד ראובן ויש ביד ראובן סלעים בני חורין לפדות חנוך. לפדות [וכו'] ולעלות. כלומר ואין בידו כדאי לזה ולזה ששתי מצות אלו צריכים הוצאה, לפדות צריך חמש סלעים לכהן ולעלות צריך מעות להוצאת הדרך. עולה לרגל. במעות שבידו וכשתמצא ידו יפדה בנו מפני שהיא מצוה שאינה עוברת. והלכה כרבנן והביא זה הר"ם במתנות שבגבולין פי"א [מהל' בכורים ה"ד]. אבל בשאר מצות מודו ליה לר' יהודה דטעמא קאמר. ושמעינן מיהא דבשאר מילי עביד מצוה עוברת ברישא לדברי הכל. וביארנו זה במועד קטן פ"ק בתכלית הביאור [ד]. **ואם אי אפשר.** שיצרו מתגבר עליו. **הא לן.** פי' בני בבל שהולכים חוץ לעירם ללמוד תורה אין צרכי הבית מוטלין עליהם הילכך ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, אבל בני ארץ ישראל שלומדים תורה במקומם אם ישאו אשה תחלה צרכי הבית מוטלים עליהם ונתבטל. ומסתברא דהכי פירושא, הא לן שיצרנו מתגבר עלינו, הא להו שמתוך שהם חפצים בתורה אין יצרם מתגבר עליהם. והשתא לא פליגי שמואל ור' יוחנן עם הברייתא. וכן נראה מפי' הר"ם פ"א [מהל' ת"ת ה"ה].

* אולי צ"ל ששעבד יעקב קודם שנולד ראובן ויש ביד יעקב ה' סלעים לפדות ראובן בנו. ועי' בתוס' ד"ה ואזיל מש"כ בש"כ בדם ר"י.

מסורת הש"ס

(א) כל היכא דליכא אלא חמש סלעים אהוא קודם לבנו מאי טעמא מצוה דגופיה עדיפא כי פליגי היכא דאיכא חמש משועבדים וחמש בני חורין בר"ר יהודה סבר גמלוה דכתיב בתורה ככתובה בשטר דמיא בהני חמש פריק לבריה ואזיל כהן גוטרף ליה לחמש משועבדים לדידיה ורבנן סברי מלוה דכתיב באורייתא לאו ככתובה בשטר דמיא והילכך מצוה דגופיה עדיף דתת"ר לפדות את בנו ולעלות לרגל בפודה את בנו ואחר כך עולה לרגל ר' יהודה אומר עולה לרגל ואח"כ פודה את בנו בשזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת בשלמא לר' יהודה כדקאמר טעמא אלא רבנן מאי טעמייהו דאמר קרא בכל בכור בנך תפדה והדר לא יראו פני ריקם בתת"ר מנין שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים גשחייב לפדות כולן תל"ל כל בכור בנך תפדה פשיטא בפטר רחם תלא רחמנא מהו דתימא נילף בכור בכור מנחלה מה להלן ראשית אונו אף כאן ראשית אונו קמ"ל: ללמדו תורה: מנלן דכתיב בולמדתם אותם את בניכם והיכא דלא אגמריה אבוה דמיחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב בולמדתם איהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב ולימדתם ולמדתם הכל שמצווה ללמוד מצווה ללמד וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד ואיהי מנלן דלא מיחייבה למילף נפשה דכתיב ולימדתם ולמדתם כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו ומנין שאין אחרים מצווין ללמדה דאמר קרא ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם תל"ר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו ר' יהודה אומר בם בנו זריז וממולה ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוה לקמיה דאביי כי אתא חזייה דלא הוה מיחדדין שמעתיה אל אנא עדיפא מינך תוב את דאיזיל אנא שמע אביי דקא הוה אתי הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי דכי הוו עיילי בתרין אפי' ביממא הוו מיתזקי אמר להו לא ליתיב ליה אינש אושפיזא אפשר דמתרחיש ניסא בעל בת בההוא בי רבנן אידמי ליה כתנינא דשבעה רישוותיה כל כריעה דכרע נתר חד רישיה אמר להו למחר אי בלא איתרחיש ניסא סכינתין בת"ר ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ואם א"א לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה באמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה בולא פליגי הא לן והא להו: משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרב המנונא דאדם גדול הוא א"ל כשיבא לידך הביאהו לידי כי אתא חזייה דלא פרים סודרא א"ל מאי טעמא לא פריסת סודרא א"ל דלא נסיבנא אהדרינהו לאפיה מיניה א"ל חזי דלא חזית להו לאפי עד דנסבת רב הונא לטעמיה דאמר בבן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה בעבירה סלקא דעתך אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון בשהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה

לא הילא. דלית ליה נכסי אלא ה' סלעים: **ולכתובה בשטר דמיא.** ובפדיון עצמו היה מחוייב קודם ששעבד קרקעותיו ויטרוף את הלקוחות הילכך בחמש בני חרי דאיכא פריק לבריה דאין זה אותה [ה] שהרי מלות בנו עליו יותר ממלותו: **ואזיל כהן וטריף.** לקוחות על פדיון עצמו: **לאו לכתובה בשטר דמי.** ואינו גובה ממשועבדים: **דכתיב ולמדתם.** קרא אחרינא הוא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה): **דלא מיחייבה.** ללמד את בתה דכתיב ולמדתם את בניכם קרי ביה ולמדתם לאקושיהו דלא מיפקדא ר' ללמוד [ו]: **אחריס.** האב: **אם היה בנו זריז.** והאב רואה שיצליח [ז] ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניסם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו: **כי רבנן.** בהמ"ד רחוק מן הישוב הוה: **לא ליתיב ליה אינש אושפיזא.** לרב אחא ועל כרחו ילין בבית המדרש ומתוך מסירותו יעשה לו כם ויהרוג את המזיק: **בת.** לן: **אידמי ליה.** מזיק: **כתנינא דשבע ריש.** שהיו לו שבע גולגולות: **כל כריעה דכרע.** רב אחא ומתפלל על אותו מזיק נתר חד ריש: **סכינתין.** סכנתם אותי: **הא לן הא להו.** בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין לרבי הבית מוטלים עליו ושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה: **להו.** לבני א"י הלומדים במקומם אם ושא אשה יהו לרבי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו: **חזייה.** רב הונא לרב המנונא: **דלא פרים סודר.** כדרך הנשואין שהיו רגילין לכסות ראשן:

הוה

מסורת הש"ס

(ה) ל"ע בבכורות מח. דס"ל לר"י התם איפכא [ע"ש בתוס' ד"ה ודל"ע וכו' תמלא ישוב נכון על קושיא זאת], (ו) [לעיל יג: וש"נ], (ז) [ע' תוס' שבועות ד: ד"ה בכלן], (ח) תוספתא דבכורות פ"ו ה"ג [ע"ש], (ט) ברכות מ., (י) מכילתא סוף פ' בא, (כ) [שמות יג, ב], (מא) [דברים כא, טז], (מב) [שם שם ז], (מג) [עי' ב"ב כא ע"א], (מד) [לקמן ג.], (מה) תוספתא דבכורות פ"ו ה"ג, (מו) פ"א ומגילה וגי' ע"ש ומוגלת, (מז) [בכת"י נוסף: לא אוסקם אינש דיהיב ליה אוסקפיזא], (מח) [בכת"י: אי לאו דאיתרחיש לי ניסא], (מט) תוספתא שם ע"ש, (נ) מנחות קי., (נא) ב"ב קמו. ברכות ה: מד. שבת ט: ביצה ה. יד: תענית ד: סוכה לו. מה. יומא כא: ב"מ קז., (נב) [בדפו"ר: שהגישו], (נג) [ל"ל ללמד. (רש"ש. ולגא כהכ"מ)], (נד) [בכת"י שבריר"ף נוסף: יותר], (נה) [בדפו"ר נוסף: שמלותו על אביו דמלות [ל"ל ומלות, רש"ל] בנו עליו], (נו) [ניטין מח ע"ב], (נז) [ע' תוס' שבועות ד: ד"ה בבל], (נח) [יומא לד], (נט) [לקמן מט ע"ב], (ס) [דף מ ע"ב],

תורה אור השלם

1. **פִּטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בֶשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם:** שמות לד כ
2. **וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:** דברים יא יט

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ככתובה וכו' ולאין זה אותה הלקוחות שהרי: (ב) ד"ה דלא מיחייבה וכו' ולמדתם את בניכם קרי ביה ולמדתם וכו' ללמוד אחרים הס"ל ואח"כ מ"ה הוא האב: (ג) תוס' ד"ה ואזיל וכו' ויאמרו לו פדה וכו' יאמרו לו אין:

מוסף תוספות

א. בתוס' הרא"ש כתוב. ובהא ניחא נמי דקאמר ר' יהודה בנו קודמו שמצותו על אביו והא אמרינן דלכו"ע מצוה דגופיה עדיפא אלא ודאי ה"פ שמצותו על אביו ויכול הכהן לגבות פדיון עצמו מנכסים שישעבד אביו. ועי' מהרש"א על רש"י ד"ה כמתוכין. ב. מההיא דרבי אביתר. ריטב"א. ג. ומכיון שנשא אשה אינם יכולים ללמוד בעירם מפני שצריכין לטרוח אחר פרנסתן. שם. (עי' מהרש"א). ד. ויש להם ספק ללמוד אחר שנשאו ולא היו צריכין לטרוח בתר מזונם. שם.

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

הוה אמינא ליה לשטן גירא בעיניך. כלומר הייתי מתגרה בו ושטן הוא יצר הרע ולא אירא שיחטיאני: **אדידך על צואר דבריך.** בעוד ידך תקיפה על בנך קודם שיגדיל ולא יקבל תוכחתך הסיאו אשה: **משיסתר.** שניו הגיע זמן לכנוס ויותר מעשרין ותרתין אל תתאחרו.

הוה אמינא [ז]לשטן גירא בעיניך א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי ואמרי לה מתמני סרי עד עשרים וארבעה כתנאי [1]חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה: עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות מיתיבי למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זו תורה כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו ולא כזבולון בן דן דאילו התם [א]מקרא משנה ותלמוד הלכות ואגדות ואילו הכא מקרא לבד ואבי אביו מי מיחייב והתניא [2]ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם ומה אני מקיים [3]והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות הוא דאמר כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין [ב]ת"ל והודעתם לבניך ולבני בניך א"כ מה ת"ל בניכם בניכם [ג]ולא בנותיכם [ג]אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מכאן ואילך רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לינוקא ומוספיה רבה בר רב הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מאי דכתיב [4]ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם [ג]לעולם [ה]ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי [ד]לא צריכא ליומי לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו [5]דגחון חציין של אותיות של ס"ת [6]דרש דרש חציין של תיבות [7]והתגלח [ו]של פסוקים [8]ירכסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של תהלים [9]והוא רחום יכפר עון חציו דפסוקים בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל [ז]ניתי ס"ת ואימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה [ח]לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אנן לא בקיאינן בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי פסוקי מיהא ליתו לימנוי' בפסוקי נמי לא בקיאינן [ח]דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי [10]ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן תנו רבנן [ט]חמשת[ב] אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת יתר עליו תהלים שמונה חסר [א] ממנו דברי הימים שמונה [ט]תנו רבנן ושננתם שיהו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו מיד [מ]שנאמר אמור

משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ומפרש התם הא לן והא להו וע"כ רבי חנינא לע"ג שהיה מאדון שהיה מדבר לתלמידים שלפניו מבגל כדאמרי' התם הני חברין בבלאי כיון דשרו המנייהו לא מטרחי להו משמע דבני בבל היו רגילין בהתרת חגורה ומיהו קשה מהא דאמר בפרק כילד מברכין (ברכות דף מד.[ד]) דקאמר רב חסדא על האדון ועל פירותיה ורבי יוחנן אמר על האדון ועל הפירות[א] ופריך עליה דרב חסדא אינהו אכלי ואנן מברכים ומשני איפוך ומאי קושיא דלמא רב חסדא שהיה מבבל מדבר לתלמידים שהיו לפניו מת"י ור' יוחנן לבני בבל כמו בכל דוכתי וי"ל דקיס להו דלא הוו באותה שעה תלמידי דרב חסדא מתלמידי מ"י ומיהו גרלה לה"ר יצחק דמההיא דכילד מברכין ל"ק מידי דשאני עניו אכילה וברכות דדין הוא לכל אדם שיברך לפי המנהג של מקום שהוא [ה]שם אפי' לא תמצא גמרא מאותו מקום ולהכי מתמה גמרא אליבא דרב חסדא שהיה מבבל [ו]ולמה מברכין על פירותיה דמשמע היינו פירות של מ"י: [ז]**יתר עליו תהלים שמונה כו'.** תימה דע"כ במומש יש יותר דאפילו אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ כמו שיש במומש. ת"י]: **לא צריכא ליומי.** פירש בקונטרס ימי השבת כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא[ב] ולא נהירא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי וי"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא[ג] ור"ת פי' שאם סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין (דף כד.[ג]) בבל בלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בבל בלול מכולם[ד]:

נקראו סופרים. פי' בקונטרס לכתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ ובירושלמי (שקלים פ"ה) מפרש שעשו כל התורה כולה מספרות כגון אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת דף עג.) ואלעבה אבות מזיקין (ב"ק דף ב.) וכיוצא בהם: **אל תגמגם ותאמר לו.** והא דאמר באלו מציאות (ב"מ דף כג:[ד]) דלוכא מרבנן משני בדיבוריה במסכ' אומר ר"ת דהיינו אם שואלים אותו אם למדה מסכת זו אל יתגאה לומר שלמדה כלומר למדתי הרבה אבל אם שואלים אותו דבר הלכה או שריכין לגמוד ממנו מסכ' צריך שיהיו מחודדים בפיו שלא יגמגם בדבר ולא דמי להא דאמר מר (מסכת ד"א זוטא פ"ג) למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז דהיינו במילי דעלמא ואפילו בדברי תורה לא יאמר יודע אני דבר להתפאר בו בכך אלא מה שיודע יורה וילמוד לתלמידים:

א [מיי' פ"ג מהל' ת"ת הל"ז טוש"ע י"ד סי' רמה סעיף ו]:

שבת ב מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה כ סמג עשין יב טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף ג:

שבת ג ד מיי' שם הל"ח וסמג שם שם טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף ד:

תורה אור השלם

1. חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה: משלי כב ו
2. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:
דברים יא יט
3. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וְשָׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בָנֶיךָ:
דברים ד ט
4. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז
5. כֹּל הוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן וְכֹל הוֹלֵךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם: ויקרא יא מב
6. וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שָׂרֹף וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר:
ויקרא י טז
7. וְהִתְגַּלַּח וְאֶת הַנָּתָק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת הַנָּתָק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: ויקרא יג לג
8. יַכְרְסֶמְנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה:
תהלים פ יד
9. וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: תהלים עח לח
10. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יְיָ:
שמות יט ט

מוסף תוספות

א. ואמר התם לא פליגי הא לן הא להו. תוס' שבת ע: ב. ולשון ליומי דחקו לפרש כן. תוס' ע"ז יט: ג. פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן ובריתא דרבי ישמעאל. תוס' שם. ד. ובו אנו יוצאים ידי חובותינו. תוס' הרא"ש.

תוס' ר"י הזקן

גירא. חץ, ומשל הוא. ידך על צוארא דבריך. כלומר דקדק אחריו שילך בדרך טובה שאם ילך בה בזה הזמן כל ימיו ילך בה דכתיב חנוך לנער על פי דרכו, הרגילהו בדרך ראויה לו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואית דמפרש ידך ממש, כלומר הכהו דרך תוכחה, והא דאמרינן [מו"ק יז, א] [ויקרא יט, יד] לאזהרה למכה בנו גדול, איירי דוקא במכה והולך.

הגהות הב"ח

(ז) רש"י ד"ה גמ' ל"ל קודם ד"ה לפיכך:

הגהות הגר"א

[א] חסר דניאל וד"ה כו' כל"ל:

מוסף רש"י

חנוך לנער על פי דרכו. לפי מה שתלמד לנער ותמנהו בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנו (משלי כב ו). תלמוד. סברת טעמי המצוות שממנו יוצאה הוראה אצל המורים הורלה מן המשנה נקראו מבלי הטעם במס' סוטה (כב.) (ברכות ה.). לתת לב להבין קמיטות טעמי המשנה מה הם וכששמים קומבות זו אם זו יכין לתרץ שיהו שמיהן קיימות או לדעת דברי המנאים המולקים בדבר ומימה הא מני פלוני חכם הוא (ב"מ לג.). לא צריכא ליומי. ג' ימים מקרא וג' ימים משנה וכו' וכן כל שנוע ושנוע (עי"ז יט:). לא זזו משם. לא ידענו היכא איתמר ומיהו לענין ו"ו דגחון אתמר, מדפרכינן לה ומתלינן אינהו הוו בקיאי בחסרות ויתרות, ש"מ לענין אותיות איתמר (שבת מח:).

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

האשה נקנית פרק ראשון קידושין

אמור לחכמה אחותי את. שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך. אי נמי מסיפא דקרא ומודע לבינה תקרא שתהא ב) ידוע לך: **לחלים ביד גבור.** שנלחם בהם עם אויביו: **כן בני הנעורים.** תלמידיו של אדם הקרויין בניו כמו שאמר יחזקיהו (ד"ה ג כט) בני עתה אל תשלו ואומר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי וגו' (ישעיה ח): **אשר מלא את אשפתו מהם.** משום דדמיינהו לחלים נקט לשון מילוי לאשפה: **אם אויביו בשער.** סיפא לאשרי הגבר הוא: **נעשו אויביו.** מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה: **אם וכב בסופה.** הכי דריש לה ספר מלחמות מלחמה שעל ידי ספר אהבה יש בסופה: **ושמשם את דברי אלה סם חם.** שלא שאינו חסר שום הלכה: **מה שהנאתך.** כל מה שדעתך נוחה הימנו ואפי' דבש וכל מיני מתיקה שקשים למרה ג): **נומי.** למתיס בורפיליו"ש בלע"ז: **אם תעיב.** לקח טוב: **שאת.** תתנשא על יצרך: **משאו ומתנו.** של יצר הרע באדם להטעיתו: **ואם אתה רולה.** עסוק בתורה ואתה מושל בו: **לל היום.** קרא יתירא הוא ללמדנו שכל שעות היום רעתו מתחדשת: **מנוול זה.** יצר הרע מתגרה בך: **מתפוצץ.** שהתורה כאש נמשלה ד) המתפעפע את הנכרל: **אלא כמו בידו היא.** בתמיה כלום יכול להרגיל לה אנשים להשיאה דאמר קרא ואת בנותיכם תנו לאנשים: **ראה חייס.** אומנות שתחיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה: **אם אשה.** ה) דאמור כאן אשה ממש היא כשם שמלינו שחייב אדם להשיאו אשה כך חייב כו': **מאי ביניייהו.** מאי קא מוסיף ר' יהודה: **עיסקא.** אם למדו שאורה לת"ק הרי למדו חייס לרבי יהודה דאתי לטעמא אומנות דוקא דכמה פעמים אתין לו במה לעשות שאורה ועומד ומלסטס: **דמיחייב אנא למיעבד נברא.** כגון לגולו ולפדותו והכי משמע מתני' כל מלות שהאב מצווה על מעשה הבן: **המוטלת על הבן.** כגון כיבוד ומורא: **סיפק.** יכול שאין מוחה בידו: **רשות אחרים.** בעלה: **נפגרשה.** מבעלה הרי היא כאחיה במלות כיבוד: **ודאי בהלאה אי אפשר.** ו) להקישה שאין הכאה כלפי מעלה: **וכן בדין.** שיוקשו לכיבוד ומורא על הבן שהרי אף הן שותפין למקום בו: **שנשה שותפין הן.** מפרש בגרייתא במסכת נדה איש מזריע לוכן שבו אשה מזרעת אוהם שבו והקדוש ברוך הוא נופח בו נשמה מראה עין ושמיעת אוזן ז) ולידות: מסדלתו

אם ברזל הוא מתפוצץ. תימה להא קרא משמע שהפטיש מפוצץ סלע ומשברו א) וכן קשה בפרק ד) דיני ממונות (סנהדרין דף לד.) דקאמר מה פטיש מתחלק לכמה גילוות אף דברי תורה מתחלק לכמה טעמים ושם גרים דשב"ש מחלק ול"ג מתחלק ב) ויש ג) שגורס כאן אם ברזל הוא ו) מפעפע ואם סלע הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע שהאש מפעפע הברזל והפטיש מפוצץ את הסלע ור"ת מפרש שהסלע משבר ג את הברזל וה"ק וכפטיש יפוצץ מכח סלע ד) כדאמר במדרש ו) מעשה באחד שלקח סנפיריון ה) לבודקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן והסנפיריון לא זז ממקומו ז) ח): **שיש רשות אחרים עליה.** ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא ט) מ"מ אינה מצוה אצל אביה אלא אצל בעלה ז):

כנד

1 ג) א אמור לחכמה אחותי את וגו' ואומר 2 קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר 3 כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ואומר 4 חצי גבור שנונים ואומר 5 חציך שנונים עמים תחתיך יפלו ואומר 6 אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער מאי את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפי' האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר 7 את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה: ג) ת"ר 8 ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה ד) נומי כך הקב"ה אמר להם לישראל בני ה) בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה ו) אין אתם נמסרים בידו שנאמר 9 הלא אם תטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא' לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך שנאמר ואליך תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו ז) ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר 10 כי יצר לב האדם רע מנעוריו ח) אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר 11 רק רע כל היום ואמר ט) ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר 12 צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר י) אלהים לא יעזבנו בידו תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר 13 הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע אם אבן הוא נימוח שנאמר 14 הוי' כל צמא לכו למים ואומר 15 אבנים שחקו מים: להשיאו אשה: מנלן דכתיב 16 קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ב) בשלמא בנו בידו אלא בתו בידו היא הכי קאמר להו ג) ניתן לה מידי ד) ולבשייה ונכסייה כי היכי דקפצו עלה אינשי: ללמדו אומנות: מנלן אמר חזקיה דאמר קרא 17 ראה חיים עם אשה אשר אהבת אם אשה ממש היא כשם שחייב להשיאו אשה כך חייב ללמדו אומנות אם תורה היא כשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות: ויש אומרים אף להשיטו בנהר: מאי טעמא חיותיה הוא: רבי יהודה אומר כל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות: ליסטות ס"ד אלא כאילו מלמדו ליסטות מאי בינייהו דאגמריה עיסקא: כל מצות האב על הבן וכו': מאי כל מצות האב על הבן אילימא כל מצותא דמיחייב אבא למיעבד לבריה נשים חייבות והתניא ה) האב חייב בבנו למולו ולפדותו אביו אין אמו לא אמר רב יהודה הכי קאמר כל מצות האב המוטלת על הבן לעשות לאביו אחד אנשים ואחד נשים חייבין תנינא להא דת"ר ו) איש אין לי אלא איש אשה מנין ז) כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ מה ת"ל איש איש ח) סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה אמר רב אדי בר אבין אמר רב ט) ת"ר נאמר 18 כבד את אביך ואת אמך ונאמר 19 כבד את ה' מהונך י) השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום ח) נאמר 20 איש אמו ואביו תיראו ונאמר 21 את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום נאמר 22 מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר 23 איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום אבל בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין ששלשתן שותפין בו ט) ת"ר שלשה שותפין הן באדם הקב"ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני ק) תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו

ב. שאין הפטיש מתחלק אלא הסלע. תוס' סנהדרין לד. ולא יתכן להגיה כן כלל דמה לו להזכיר הפטיש הר"ל למימר מה סלע מתחלק ועוד בהך דהכא משמע שהברזל מתפוצץ. תוס' סוכה נב. ג. כתוס' הרא"ש כתוב. שיש סלע שמשבר. ד. ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה, אבנים שחקו מים פי' שחקו אותן המים. **שם.** ה. הוא אבן ספיר. תוס' סוכה נב: ו. וקשה לפ"ת דבריש מס' תענית (ד.) אמר כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר כפטיש יפוצץ סלע אלמא פטיש קשה ופוצץ את הסלע. **שם.** ז. ואינה יכולה לשמש אביה. תוס' הרא"ש.

עין משפט נר מצוה

שכו א מיי' פ"ב מה"ל סנהדרין הלכה ז סמג עשין כז טוש"ע חו"מ סימן י סעיף א:
שכז ב מיי' פ"ב מה"ל אישות הל' ז סמג לאוין פא טוש"ע אה"ע סימן קיג סעיף ה:
שכח ג ד מיי' פ"ו מה"ל ממרים הל' ו סמג עשין קיג טוש"ע י"ד סימן רמ סעיף יז:
שכט ה מיי' שם הלכה ח:

מוסף רש"י

כן בני הנעורים. אלו התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו (תהילים קכב ד). **אשר מילא את אשפתו.** מאותם מוצים. **לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער.** תלמידי חכמים שמנצחים זה את זה בהלכה ומראים כאויבים זה לזה (שם ה). **נומי.** בגר מתא ומלעבו (ע"ז י. ושם ניתא). **ובראתי לו תורה תבלין.** שהיא מבטלת את היהרגי עבירה, כדאמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח כו' (ב"ב טז:). **רק רע כל היום.** כל היום רעתו מתוספת (סוכה נב:). **ה' לא יעזבנו בידו.** בתהיה כתיב (שם). **הלא כה דברי כאש.** והאש מפעפע את הברזל, והיינו מתפוצץ, שהגילות ניתנין ממנו (שם). **כאש.** שממתק כל גופו (תענית ד.). **וכפטיש יפוצץ סלע.** מתחלק הסלע על ידו לכמה גילות (שבת פח:). **לכו למים.** ממשלה תורה למים, וכתיב אבנים שחקו מים (שם). **בשלמא בנו בידו.** לנקם לו אשה, שדרכו של איש לחזר על אשה, אלא בתו בידו היא. וכי דרך אשה לחזר על איש (כתובות נב:). **איש סיפק בידו לעשות.** לכבד את אביו, שאין אימת אמיתי עליו (לקמן לה.). **השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום.** נגזירה שוה (ב"מ לב.).

תורה אור השלם

1. אָמֹר לְחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמוֹדַע לַבִּינָה תִּקְרָא:
משלי ז ד
2. קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתָיִךְ כְּתָבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ:
משלי ז ג
3. כַּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים:
תהלים קכז ד
4. חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים:
תהלים קכ ד
5. חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֶב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ:
תהלים מה ו
6. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי יְדַבְּרוּ אֶת אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:
תהלים קכז ה
7. עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן:
במדבר כא יד
8. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:
דברים יא יח
9. הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:
בראשית ד ז
10. וַיִּרַח יְיָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי:
בראשית ח כא
11. וַיַּרְא יְיָ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם:
בראשית ו ה
12. צוֹפֶה רָשָׁע לְצַדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ:
תהלים לז לב
13. הֲלוֹא כֹה דְבָרַי כָּאֵשׁ נְאֻם יְיָ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע:
ירמיהו כג כט
14. הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וְאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב:
ישעיהו נה א
15. אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיהָ עָפָר אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ:
איוב יד יט
16. קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה בָנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ:
ירמיהו כט ו
17. רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ כָּל יְמֵי חַיֵּי הֲבֶלֶךְ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כָּל יְמֵי הֲבָלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ:
קהלת ט ט
18. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:
שמות כ יא
19. כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ:
משלי ג ט
20. אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא יט ג
21. אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ:
דברים יו יג
22. וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת:
שמות כא יז
23. וְאִל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ:
ויקרא כד טו

לעזי רש"י

בורפיליו"ש [בורבוליו"ש]. אבעבועות, כיבים.

תוס' ר"י הזקן

(מטיל) [מנוול]. יצר הרע. **חייותא הוא.** אם [יפול] לים יטבע. **עיסקא.** להיות סוחר [לר' יהודה לא] הוי אומנות שפעמים מפסיד ואיכא דאמרי איפכא. **ספק.** לשון ספוק שאינו ברשות אחרים, אבל אשה היא ברשות בעלה. **השוה הכתוב ברכת אב.** ששוים למיתה אחת שמגדף ומקלל אביו ואמו בסקילה. **וכן בדין.** שישוה בכל מה שאפשר שהרי שלשתן שותפים בו. **משדלתו.** מפתה אותו. תרגום וכי יפתה [שמות כב, טו] ארי ישדל. **כבוד.** דכתיב כבד את אביך, ומורא כתיב איש אמו ואביו תיראו. ולשון הר"ם במכרים (פ"א) [פ"ד ה"ב] הקדים אב לאם לכבוד והקדים אם לאב למורא, ללמד ששניהם שוין בין למורא בין לכבוד, ע"כ. לא ידעתי למה עזב טעם האמור בגמ'.

מוסף תוספות

א. מדלא כתיב והפטיש יפוצצנו סלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים. **תוס' שנת פח:** [שנת קמה: סנהדרין ז:], ספרי פ' עקב (שיטוכן נד), ג) ע"ז י:, ד) [נ"ב טז:], ה) [נכתב: הרי הוא ממסר ביד, שנאמר וכו'], ו) ספרי פ' עקב, ז) סוכה נב, ח) [שם: אימתא ר' שמעון בן לקיש], ט) [נכתב וכנ"ל ה'], [נכתב: שנאמר אביו ואמו וכו'], ומדלג"ל], י) [נכתב: שנאמר אביו ואמו מיס ואין מיס אלא תורה שנאמר הוי כל נמלך לבו למים. ועי' תענית ז ע"ב], כ) כתובות נב:, ל) [ע"ל ומנלבה. רש"ש], מ) [נעיל כנו.], נ) מ"ב פ' קדושים פרשה ג תוספתא פ"ג, ס) [נקמן לה.], ע) ב"מ לב. מ"כ פ' קדושים פרשה ג, פ) [נקמן לב ע"ב], ע"ש], צ) נדה נא, ק) מכילתא פ' יתרו פרשה ח, ר) [נכתב: שנאמר: יקונם], ש) [נ"ב פה ע"ב], ת) [נכתב: שנאמר: המאורה], ב) [נכתב: שנאמר: לקדושים], ג) [נכתב: שנאמר: אמרי"ף נוסף: והילוך רגלים. וכ"כ בנדה], ד) [ע"ל אחד ד"מן], ה) [כתוב: שנאמר: שגורסין], ו) [כתוב: הכל"ש: מתפעפע], ז) [נכתב מיכם פ' זכו מזיריה], ח) [וע"ע תוס' שבת פח: ד"ה מה ותוס' סוכה נב. ד"ה מה פטיש ותוס' סוכה נב. ד"ה אם], ט) [כתובות נח ע"ב, ע"ש],

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

משדלתו. מפתה אותו כדמתרגמינן וכי יפתה (שמות כב) מרי ישדל: **והארץ הדום רגלי.** והעובר בסתר אומר אין המקום כאן לפיכך הוא אומר כבד את ה' מהונך. ד) **מגיע לכל הארץ.** ד) משמע משתרבב ויורד למטה והזקוק קומתו גרמה כדוחק: **אמר לו כך.** ר' יהושע השיב לו כדרך שהשיב לו ר' אליעזר: **נתגרשה.** שאין אמי חייבת בכבוד אבי מהו: **מצין ריסי עיניך.** שערות שבשורת כסוי העין אתה ניכר שהיית יתום ונשרו ריסי עיניך מן הבכי כדאמרי' [בסנהדרין] (ד' קד:) והיה רבן גמליאל שומע קולה ובוכה כגדה עד שנשרו ריסי עיניו: **שבן אלמנה אתה.** ולא עליך אתה למעשה אלא ללמוד בא אתי ואמי אומר לך שכבוד שניהם שוה עליך: **העל להם מים בספל וקעקע.** קרקר להם כמו שמקרקרין לתרנגולים ולפי שלא היה צריך לעשות והוא שאלו כמו שעליו לעשות אמר לי אבא ואימא השיבו בלשון אחוק: **חזרו והודו למאמרם הראשונות.** כ"ש שחייב אדם בכבודו שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחייו ומותו מסורין בידו: **לאש דבוך אמת.** לא הוזקק הכתוב לומר לאש דבוך אמת אלא לפי שהיו מרגיש אחר דבריו הראשונים לומר לכבודו הזהיר ולאחר זמן חזרו והודו כששמעו סוף דבריו למדו שראש דבריו אמת: **בשעה ריבוא שכר.** היה משתכר בה שעה ריבוא דינרי זהב: **אתה מראשוניו של אביו.** והוא יאן: **מה מי שאינו מצווה ועושה לך.** שילם לו הקב"ה שכרו: **הא דר' יהודה.** דאמר סומא פטור מן המצות בב"ק פרק החובל (דף פז.): **לא מיפקידנא.** שהיה סגי נהור: **יומא טבא לרבנן.** סעודה לתלמידים: **פעם אחת היה לבוש.** דמא בן נתינה: **סירקון.** לבוש שקורין לינד"ר: **של זהב.** מרוקס ה) חוטי זהב: **פסיוני.** עוף חשוב ושמן מין שליו שירד במדבר ו): **וטורדו מן העולם.** שנענש עליו שמראה לו לרות עין על סעודתו: **ויש מטחינו בריחיים.** שהיא מלאכה קשה: ומביאו

ה) [בכמ"י: הכתוב. וכ"ה בר"ף ורא"ש. וכן בהמשך], ו) מגיגה טז., ג) [ברכות מג: ע"ש], ד) [ר"הרבע אמות" ליתא בכמ"י. וכ"ל בעור סימן כ], ה) כריתות כח., ו) [בכמ"י נוסף: רב. ובכש"ל: רב עולא בר אבא], ז) ע"ז כב:, ח) [ע"ז כג:], ט) [לקמן לב. ע"ש היטב], י) [בכמ"י נוסף: פעם אחת], כ) [ע"ז כד. ע"ש], ל) ב"ק נח. ודף פז. ע"ז ג., מ) [בכמ"י נוסף: יותר], נ) [גירסת עין יעקב וגפל קורקסון שלה והשיבו לה שלא מלעבר], ס) יומא עה: ב"ק נה., ע) [בכש"ש שבעש: ומקלרן לומר אינו כלן], פ) [בכש"י שבכי"ף: לשומר שכינתו משתבחת ויורדת למטה וכו', ע"ש עוד], צ) [בכש"י שבכי"ף ושבעש": בחוטין], ק) [עי' יומא עה ע"ב], ר) [שיך לעיל], ש) [דפרקין ה"ז (דף כ ע"ב)], ת) בדפו"ר ובתוס' שבע"י: מחוגרך (וכן בהמשך הדיבור) ועי' מהרש"ל], א) [וע"ע תוס' לקמן לב. ד"ה אוכן], ב) [ל"ל שנ:], ג) [ולקמן מ סוע"ב. (מהרש"ל. וכנמ' כמ"י לקמן שם ליתא)], ד) [דפרקין ה"ז (כ ע"ב)], ה) [בכרכות לג ע"ב], ע"ש], ו) [ובתוס' דעירובין לו. ד"ה דילמא סבר כו' מבואר יותר ועמ"ש שם על הגליון], ז) [במהרש"ל: חשוב ושמן מין], ח) [בדליתא ביומא עה:].

גליון הש"ס

גמ' שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. עיין יומות ה ע"ב תד"ה מולכם:

מוסף רש"י

כאילו דוחק רגלי שכינה. אומר בלבו אין השפינה כאן וכתיב והארץ הדום רגלי (חגיגה טז.). ריסי עיניך. שער שבמים העין היה נופל ונכפל על העין מרוב דמעות (סנהדרין קד:). עד היכן כיבוד אב ואם. כמה אדם מצווה להזהר בכבוד אב ואם (ע"ז כג:). מה עשה עובד כוכבים. וכ"ש שאינו מצווה על כך (שם). בששים ריבוא שכר. ששים ריבוא דינר היו רוצין ליתן לו ריוח (שם כד.). ולא ציערו. להקליל מצנתו (שם).

תוס' ר"י הזקן

מבין ריסי. כלומר מתנועותיך ועניינך ניכר שפקח אתה, דבן אלמנה פקח הוא ברוב שטורח בפרנסתו. הטל. דרך שחוק השיב לו, כלומר כבוד שניהם שוה עליך. מי שאינו מצווה ועושה כך. שמשלם לו הקב"ה שכרו, ששכר גדול יש למצווה ועושה שהוא מפני שמצווה ומקבל מרות המצות עליו. פסיוני. פונדי"ש בלע"ז. [וטורדו]. שאומר לו בבזוי. ויש מטחינו ברחיים ומביאו. שאומר לו בלשון רכה.

שמשדלתו בדברים [א]לפיכך הקדים [ב]הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני [ג]אמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה שנאמר [1]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אמר רבי יהושע בן לוי [ד]אסור לאדם שיהלך [ה]ארבע אמות בקומה זקופה שנא' [2]מלא כל הארץ כבודו רב הונא בריה דרב יהושע [ו]לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם אמר ליה [ז]הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך [ח]שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך בא לפני רבי יהושע אמר לו כך אמר לו רבי [ט]נתגרשה מהו אמר ליה מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין דרש [י]עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב [3]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה [4]אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר [5]כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות רבא אמר מהכא [6]ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת [7]בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם [8]צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו [9]בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו [10]לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ [11]דאר"ח [12]גדול מצווה ועושה [13]ממי שאינו מצווה ועושה אמר רב יוסף מריש ה"א מאן דהוה אמר לי הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקידנא והא עבידנא השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה אדרבה מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן כי אתא רב דימי אמר [14]פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה [15]תני אבימי בריה דרבי אבהו [16]יש מאכיל לאביו [17]פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחיים ומביאו

[1]**כבד את ה' מהונך.** בירושלמי [2]דורש מהונך כמו [3]מחונך משמע שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו שבכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך דהיינו מחונך דמשמע ממה שחנוך כלומר אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור וכביבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך דמשמע בין שיש לו ממון ובין שאין לו והיכא דליתא ליה חייב לחזר על הפתחים לזון את אביו ואת אמו [4]: **כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה.** היינו דמלי כייף ליצריה וכדמוכח פרק [5]קמא דחגיגה (דף טז.[6]): **והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו.** בירושלמי [7]יש שהיו רגליו פשוטות על המיבה ולכך לא שייכיה: **גדול המצווה ועושה.** נראה דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדוחג ומלטער יותר פן יעבור [8]ממי שאין מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירלה יניח:

דלא מפקידנא ועבדינא. מכאן מדקדק ר"ת דנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אע"ג דפטורות לגמרי דאפילו מדרבנן לא מיחייבי כדמוכח פרק מי שמתו [9](ברכות דף כ:) מ"מ יכולות הן לברך ואין כאן משום לא תשא את שמו לשוא (שמות כ) משום מברכות ברכה שאינה [10]לריכה [11]דאי לאו הכי היכי שמע רב יוסף והלא מפסיד כל הברכות כולן [12]: **ובאת אמו וקרעתו.** יש במדרש שהיתה מטורפת מדעתה: **יש מאכיל לאביו פסיוני.** פירוש עוף חשוב והיינו [13]מין שליו שיש במדבר [14]: **וטורדו מן העולם.** פירוש שנענש עליו שמראה לו לר עין על סעודתו ויש מטחינו בריחים שהיא מלאכה קשה ומביאו לחיי העולם הבא שמכבדו בדברים טובים ונחומים ובגמרת ירושלמי (פאה פ"א) גרסינן מעשה בשמיהם מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו סבא מאי איכפת לך עד דטחון ואכול כלומר לעוס ואכול כעין כלבים דמדשין ואוכלים א"כ הראהו שקשה עליו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחים ואב זקן היה לו ואתא ליווי לטוחנין פירוש מלות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך א"ל בנו טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קבבה אם לבזיונך טב לך ואם למלכי טב לך:

מיסתייעא

תורה אור השלם

1. כה אמר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי:
ישעיהו סו א
2. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
ישעיהו ו ג
3. יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ:
תהלים קלח ד
4. אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי:
שמות כ ב
5. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:
שמות כ יא
6. רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ:
תהלים קיט קס

לעזי רש"י

צינד"ר [צינדי"ר]. בד של משי.

מוסף תוספות

א. דצריך לכוף את יצרו יותר. תוס' הרא"ש. ב. גבי נשים חייבות בקידוש דבר תורה. שם. ג. דהך דרשה [דלא תשא] אסמכתא בעלמא היא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ברכות כא.) ספק קרא אמת ויציב ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספיקא משום לא תשא, הילכך כיון שמתכוונת לברכה אין כאן משום לא תשא. שם. ד. של כל המצות ומאה ברכות בכל יום. תוס' עירובין לו. ברכת ציצית ותפילין וכמה ברכות ואמרינן בפרק המניח האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות. תוס' הרא"ש.

שלא א מיי' פ"ו מהל' ממרים הל' ז [ובכ]:
שלא ב ג מיי' פ"ה מהל' דעות הלכה ו ח טוש"ע א"ה סי' ב סעיף ו:
שלב ד ה מיי' פ"ו ממרים הל' יד סמג עשין קנז טוש"ע י"ד סי' רמ סעיף יד:
שלג ו מיי' שם הל' ז וסמג שם טוש"ע שם סעיף ד:
שלד ז מיי' פ"ז מהל' ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף ו:
שלה ח מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ז טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ג:
שלו ט טוש"ע שם סעי' ד:

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות